

КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СКАРБІВ ВОЛИНІ РУБЕЖУ IV—V ст.

Д. Н. Козак

У статті розглядаються скарби великої майнової вартості рубежу IV—V ст., розташовані на території Волині. Автор висловлює власний погляд на культурну та етнічну належність цих пам'яток, подас їх історичну інтерпретацію.

Серед пам'яток Правобережної України пізньоримського часу привертають увагу скарби великої майнової вартості. Вони включали значну кількість срібних римських монет, кінську упряж, жіночі прикраси. Більшість скарбів містили також великі золоті медальйони. Останні заслуговують особливої уваги, оскільки карбовані за часів правління того чи іншого римського імператора, мають його портрет, а значить добре датуються і разом з монетами визначають своє походження. Йдеться про пам'ятки, виявлені випадково в різний час, від початку XVII ст. до 20-х рр. нашого століття, в Ласках, Борочичах, Бранах, Верхівні, Качині та ін. У літературі всі ці знахідки детально описані та продатовані відомими вченими: Є. І. де Вітте, В. О. Шугаєвським, М. Ю. Брайчевським, М. О. Тихановою, Ю. В. Кухаренком та О. К. Амброзом¹. Римські предмети з цих скарбів і самі скарби включені до широко відомих каталогів М. Ю. Брайчевського та В. В. Кропоткіна². Невідомий раніше золотий медальйон з с. Верхівні Житомирської області опублікував нещодавно науковий співробітник Музею історичних коштовностей Б. Б. Гарбуз³.

У працях дослідників подана певна культурно-історична інтерпретація цих скарбів. М. Ю. Брайчевський вважає, що вони належали місцевому слов'янському населенню і свідчать про наявність жвавих контактів цього населення з римським світом⁴. М. А. Тиханова, публікуючи Борочичський та Ласківський скарби і даючи детальну культурно-археологічну характеристику, розділяє їх, у першу чергу, як свідчення значної соціальної диференціації в суспільстві, що мешкало на території України в пізньоримський час. Одночасно, оцінюючи місцецьку вартість знахідок, техніку виконання, М. О. Тиханова вважала їх етапом культурного розвитку слов'янства, вбачаючи продовження традицій Борочичьких коштовних виробів у ювелірному мистецтві ранньосередньовічних слов'ян та населення Київської Русі⁵.

М. Ю. Кухаренко, аналізуючи разом з О. К. Амброзом предмети качинського скарбу, підкреслювали їх тісний культурний зв'язок з територією Середнього Подунав'я. М. Ю. Кухаренко натякнув на можливий зв'язок качинського скарбу, як і пам'яток в Ласках та Борочичах, з пам'ятками вельбарської культури, поширених на Волині в пізньоримський час, а також на можливі тісні культурні та економічні контакти їх носіїв з далекими західними областями варварського світу і Риму⁶.

У цілому, до цього часу згадані пам'ятки, які, без сумніву, складають своєрідне і цінне джерело для відтворення історії України пізньоримського часу, розглядалися ізольовано одна від одної з певними розбіжностями в культурно-історичній інтерпретації, яка відповідала рівню знань в час їх публікування. Наукова інформація, закладена в скарбах, не була, на наш погляд, розкрита.

Завданням даної праці є сукупний розгляд відомих на сьогоднішній день пам'яток цього типу через призму найновіших даних про етнокультурний розвиток населення України в пізньоримський час, зокрема їх картографування, встановлення зв'язку з конкретним етносом, зв'язок з соціальним розвитком місцевого населення та політичними подіями цього часу.

Подамо, насамперед, реєстр скарбів, що містять коштовні предмети римського походження:

1. Ласківський скарб (с. Ласки Володимир-Волинського р-ну Волинської обл.) знайдений випадково селянином при оранці у 1610 р. Складався з 18 золотих та срібних предметів, які до нашого часу не збереглися. Рисунок теж не було зроблено. Відомості про предмети скарбу почерпнуті науковцями (Є. І. де Вітте., В. О. Шугаєвським., М. О. Тихановою., М. Ю. Брайчевським) з кількох описів-реєстрів, складених польською мовою.

На підставі аналізу описів та порівняння їх з відомими на території Угорщини і Румунії знахідками встановлено, що до складу ласківського скарбу входили: 4 золотих медальйони в 9 солідів кожен, 2 золотих медальйони в 6 солідів кожен, 1 золотий медальйон в 3 соліди, дві срібні, позолочені і прикрашені гранатами великі фібули («подібні до раків»), срібні хрестики і 4 позолочені бляхи — частини прикрас до кінської упряжі, срібна чарка.

Аналізуючи предмети скарбу М. О. Тиханова дійшла висновку, що всі 7 золотих медальйонів треба віднести до часу правління наступників імператора Костянтина I — Іовіана (363—364), Валентиніана I (364—373), Валента (364—378), Граціана (375—383) і розглядати в ряді знахідок такого типу, виявлених на території Волині, Південної Польщі та Трансильванії. Найімовірніша дата ласківських медальйонів, на думку М. О. Тиханової, — третя чверть IV ст.⁷

Що стосується пари «ракоподібних» фібул, то, на думку дослідниці, вони були двоциткові з напівокруглою голівкою з трьома виступами та витягнутою ніжкою, оздобленою каменями. На підставі опису цих фібул та кількості каменів, що їх прикрашали, дослідниця знайшла їм аналогії в Угорщині та Нормандії в комплексах третьої чверті IV ст.⁸ (рис. 1).

Срібні та позолочені частини кінської упряжі у вигляді хрестиків і блях — речі звичні у скарбах рубежу IV—V ст.

Отже, найбільш вірогідною датою зариття в землю ласківського скарбу є кінець IV ст.

2. Борочичський скарб (с. Борочиче Горохівського р-ну Волинської обл.). Це один з найбільших скарбів римських монет на території лісостепової частини Східної Європи, виявлений у 1928 р. при будівництві залізниці Львів — Луцьк на території станції Борочиче. Скарб містився у двох срібних посудинах і одному глиняному горщику (рис. 2). Усі три посудини були заповнені срібними римськими монетами — денаріями — майже всіх імператорів від Веспасіана до Септімія Севера. Поряд з посудинами виявлено великий золотий медальйон імператора Іовіана (рис. 3). Портрет імператора оздоблений філігранню, зерню, напівсферичними і мигдалеподібними високими опуклостями. Зверху медальйона припаяно рубчасту трубочку для підвішування¹⁰. Скарб був, в основному, пограбований. Проте, значну частину монет вдалося з часом зібрати. Частина з них (близько 4 кг і дві срібні посудини) були за-

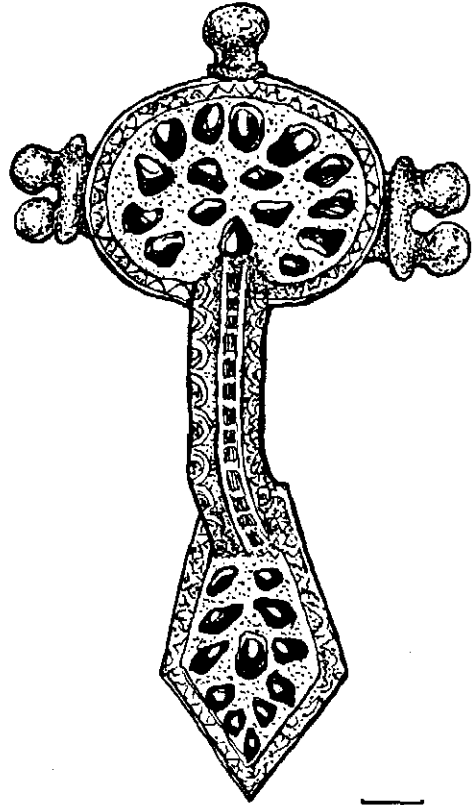

Рис. 1. Фібула зі скарбу у Ласках (за О. Цинкаловським, рис. В. Калімова).

везені у Львівське казначейство, а решта (близько 5 кг, глиняний горщик і золотий медальйон) — в Управління Волинського воєводства у Луцьк. Пізніше посудини з Борочицького скарбу, золотий медальйон і близько 1000 монет були передані до Варшавського археологічного музею, а понад 400 — купили два львівські музеї¹¹. Усі монети належать до кінця I — початку III ст. Вони, на думку А. В. Феніна, накопичувалися шляхом торговельних зв'язків з Римом. Інші речі були військовими трофеями¹².

Срібні посудини, на думку М. О. Тиханової, були виготовлені в майстернях якогось великого ремісничого центру пізньої імперії, можливо, Константинополя і належать до рубежу IV—V або до початку V ст.¹³ Один з них мав амфороподібну форму з роздутим тулубом і вузьким конічним горлом з комірцем. Глек по плічках орнаментований потрійним пояском з листочками аканфу, а по горлу — виноградною лозою і пальметками. Посудину викута з листового срібла, орнамент виконано чеканом. Вага глека 1.205 г.

Друга посудина менша, має яйцеподібну форму і ручку, неорнаментована. Її вага 522 г.¹⁴.

Рис. 2. Глиняний глек з скарбу у Борочичах.

дакійські традиції ранньоримського часу при виготовленні домашньої кераміки. Але найбільш правдоподібно, що ця посудина була виготовлена на Волині людиною дунайського походження, можливо, дружиною чи рабинею військового вождя, яка виліпила її за звичною для культури її народу традицією. Цю думку опосередковано може підтвердити факт, що подібні посудини у дакійців виготовлялися лише на гончарному крузі. У IV ст. на Волині серед місцевого германського населення панував ліпний посуд. Гончарний

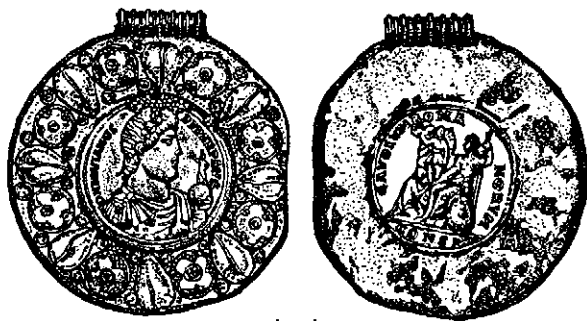

Рис. 3. Золотий медальйон Іовіана зі скарбу у Борочичах (рис. В.Калімова).

ліпний глиняний горщик мав близьку до конічної форму з двома вушками (рис. 2), що виступають над горлом, дно на кільцевій підставці¹⁵. За формою тулуба, способом профілювання плічок, придонної частини, формою і способом кріплення вушок, ця посудина дуже близька до гончарних двовушних ваз липицької культури¹⁶, але зв'язок цієї посудини з липицькою культурою Подністров'я викликає сумнів, у першу чергу, через значний хронологічний інтервал між ними. Вірогідніше, що вона була виготовлена десь у Придунайських римських провінціях на території колишньої Дакії, де серед місцевого населення ще в IV—V ст. могли зберегтися

круг був відсутній, а гончарна кераміка складала імпорт з черняхівського середовища. Тому цілком зрозуміло виготовлення борочицького глека ручним способом як імітацію гончарного аналога.

Борочицький медальйон зображує імператора Іовіана (рис. 3). Лицьова його сторона пишно прикрашена філігранню і зерню, напівсферичними і мигдалеподібними опуклинами. Зверху припаяне видов-

жене трубочасте вушко для підвішування. На лицьовій стороні вміщено погруддя імператора вправо. На зворотній — імператор зображений на троні вліво з латором в одній руці і щитом в другій. Біля ніг імператора вміщено жінку на каменях з вінком у руці. На задньому плані — богиня перемоги з вінком у піднятій правій руці. Медальйон карбований на I Константинопольському монетному дворі, про що говорить напис у нижньому обрізі поля зворотньої сторони¹⁷.

Торкаючись семантики орнаменту, прийомів декору, які мають сармато-аланські риси, М. О. Тиханова дійшла висновку, що його виготовив майстер однієї з північнопричорноморських або нижньодунайських майстерень, можливо з Боспора — Керчі¹⁸.

О. В. Фенін, як і раніше В. Антоневиц, К. Маєвський, М. Брайчевський та інші дослідники, вважав, що цей медальйон потрапив на Волинь з Подунав'я. М. О. Тиханова, виходячи з «варварського» почерку майстра — виконавця медальйону, висловила думку, що він був виготовлений на Волині мандрівним майстром за спеціальним замовленням одного з волинських князів як копія у модному серед місцевої знаті рубезу IV—V ст. стилі¹⁹. На наш погляд, така гіпотеза вимагає додаткових аргументів.

3. Бранівський скарб знайдено у 1927 р. при будівництві залізниці Луцьк — Стоянів поблизу с. Брани Горохівського р-ну Волинської обл. Він складався з двох глиняних посудин, наповнених римськими срібними монетами і двома золотими медальйонами Трояна²⁰. Доля скарбу невідома. Судячи за датування монет, М. Ю. Брайчевський вважає, що медальйони, карбовані у II ст., потрапили на Волинь не раніше III, а ймовірно IV ст.²¹

4. Державний Ермітаж. Тут зберігається золотий медальйон Костянтина Великого (306—337) вагою 43,86 г діаметром 48 см. Медальйон знайдено в роки першої світової війни на південно-західному фронті при копанні окопів. На медальйоні зображені імператор і його чотири сини. Медальйон мав вушко для підвішування. Усі дослідники сходяться в думці, що цей медальйон походить з території Волині²².

5. Києво-Печерська лавра. Тут, на хорах Успенського собору серед величезного скарбу, виявленого у 1898 р., знаходилося два золотих медальйони Констанція II (337—361) та Констанса (337—350) (рис. 4)²³.

Медальйон Констанція II, вагою 42 г, зберігається в Ермітажі. Доля другого — невідома.

6. М. Ю. Брайчевський, посылаючись на В. О. Шугаєвського, говорить про золотий медальйон, карбований за часів правління Валентиніана (364—375), який нібито походить із скарбу, знайденого, за повідомленням особи, що продала медальйон, десь на території довосної Польщі, поблизу кордону з СРСР, тобто можливо в межах сучасних Волинської та Рівненської областей.

Медальйон мав вушко для підвішування. До складу скарбу, крім медальйона, входили римські срібні монети I—II ст. та германські золоті брактеати²⁴.

7. Верхівнянський медальйон — с. Верхівня, Ружинського р-ну Рівненської обл. (рис. 5).

Знайдений у 1976 р. на горді. Половина медальйону відтята в наш час, очевидно, автором знахідки. Вага збереженої частини 68 г. Медальйон присвячений імператору Констанцію II і випущений на честь його перемоги у війні з сарматами наприкінці 50-х рр. IV ст.²⁵ З однієї сторони медальйону зображене погруддя імператора праворуч в діадемі і плащі. З другої сторони

Рис. 4. Золотий медальйон Констанса зі скарбу у Києво-Печерській Лаврі.

Рис. 5. Золотий медальйон Констанція II з с. Верхівня (за Б. Б. Гарбузом, рис. В. Калімова).

зображено також імператора на повний зріст у плащі і військовому обладунку праворуч. Постає імператора у русі з повернутою головою назад. Правою рукою він тягне за волосся полоненого варвара із зв'язаними назад руками, а лівою рукою тримає на плечі лабарум із зображенням христогограми. Над лівим плечем імператора зображена Вікторія з пальмовою гілкою, а під ногами — військова зброя та обладунки.

Маса медальйону — 19—20 солідів. Ймовірна дата завезення його на Волинь — між 337—366 рр.²⁶ Медальйон зберігається в Музеї історичних коштовностей (м. Київ).

8. Качинський скарб — с. Качино, Камінь-Каширського р-ну Волинської обл. (рис. 6).

Скарб знайдено випадково у 1961 р. при копанні силосної ями. Речі лежали на дні неглибокої ями і були накриті перевернутим догори дном уламком ліпного горщика. До складу скарбу входили жіночі прикраси (пара срібних дволатівчастих фібул, велика і важка срібна пряжка з позолотою, намистина з прозорого бурштину) та елементи обладунку коня (залізні вудила із срібними деталями, 12-тилопатева округла бляха і п'ять підвісок, виготовлених з масивних срібних платівок, п'ять шарнірних блях, дві масивні срібні пряжки від кінської упряжі). До скарбу належав також зливков низькопробного срібла неправильної форми вагою 109 г²⁷.

Детальний опис та аналіз усіх цих знахідок зроблено Ю. В. Кухаренком та О. К. Амброзом²⁸. Тому повторимо лише їх висновок про те, що точних аналогій речам з Качинського скарбу знайти не вдалося. Вивчення показало, що кожен предмет з багатих могил та скарбів цієї епохи є індивідуальним за виконанням. Маючи аналогії за формою і елементами орнаменту такий предмет кожного разу є унікальним за їх неповторним поєднанням²⁹.

Зупинимось на хронології окремих речей і скарбу взагалі. Качинські фібули належать, за визначенням О. К. Амброза, до групи гладеньких і інкрустованих великих дволатівчастих фібул з сильно подовженою ромбічною ніжкою, розширеною дещо вище її середини (фібули Унтерзібенбрунна)³¹. На думку О. К. Амброза, качинський екземпляр належить до найбільш ранніх у цій групі і датується 420—430 рр.³⁰.

Ширше датується велика позолочена поясна пряжка. Вона аналогічна розкішним виробам, популярним серед варварської знаті Європи, в основному германців, у V ст., які виготовлялися, очевидно, римськими ремісниками в традиціях західного провінційно-римського ремесла³².

Добре датується і мають широкі аналогії предмети кінської упряжі. Вони відомі з багатьох могил Румунії, Угорщини, Польщі. Нам цікаво відзначити, що Я. Тейрал, авторитетний знавець речей подібного типу, вважає, що вони виготовлялися в майстернях Рейну і Північної Італії та поширювалися, в основному, у прикордонних областях Римської імперії. Датується такі предмети рубезем IV—V ст. і особливо поширені в перших десятиліттях V ст.³³.

Отже, найвірогідніше, що власник дорогоцінної качинської кінської упряжі привіз її на Волинь з південних земель саме в цей час.

У середній частині Подунав'я склався також на початку епохи переселення народів набір жіночих прикрас з пари великих дволатівчастих фібул і великої пряжки широкого поясу.

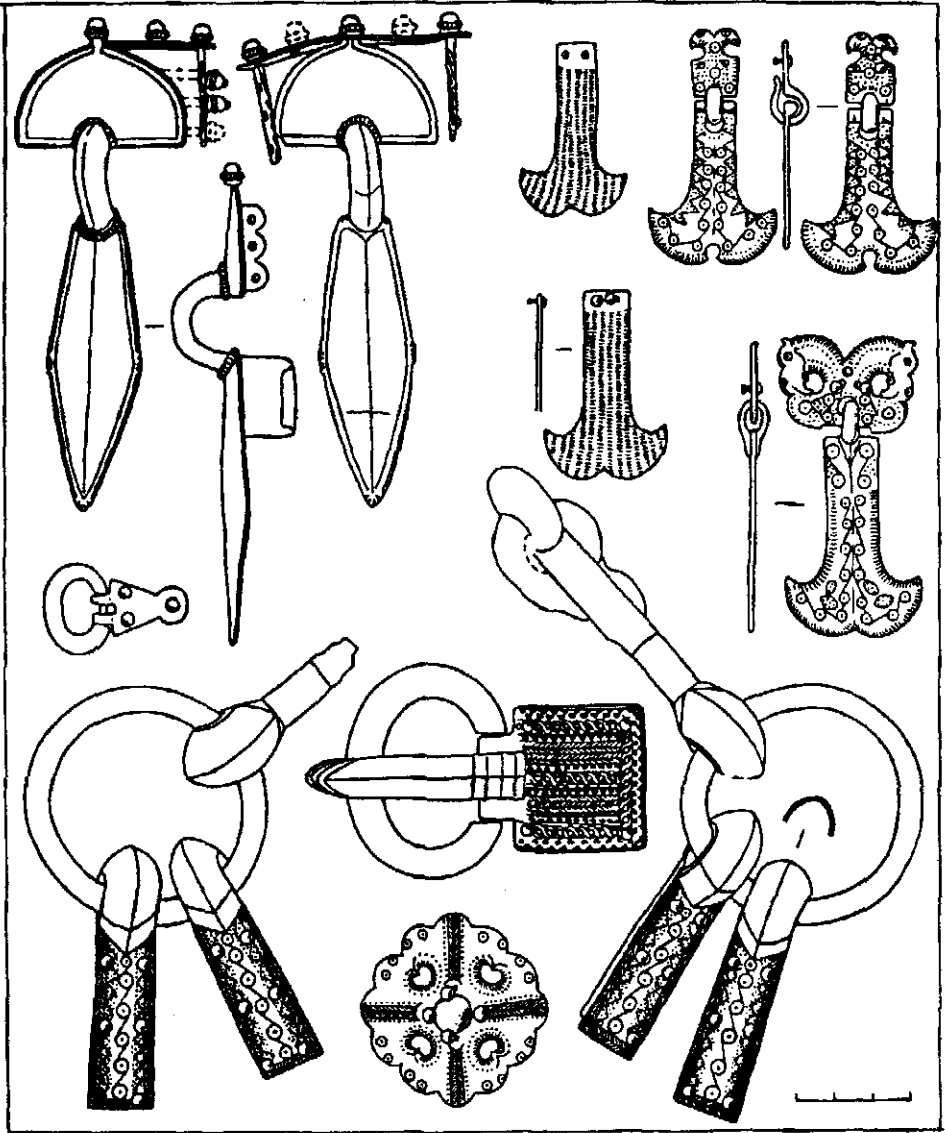

Рис. 6. Речі зі скарбу, знайденого у Качині.

Таким чином, час існування речей з качинського скарбу можна визначити, загалом, першими двома десятиліттями V ст.

9. У с. Сушично Ковельського р-ну Волинської обл. знайдено залізний наконечник списа із срібною інкрустацією у вигляді кількох кіл, кривих, лама-них ліній і з написом готськими рунами. На думку дослідників напис означає готське ім'я — «Fizaridz»³⁴ (рис. 7).

10. У с. Красове Володимир-Волинського р-ну Волинської обл. знайдено золотий солід імператора Юліана (361—366). Це поки що єдина знахідка римської монети IV ст. на Волині, побутування якої збігається, як зазначає В. А. Шугаєвський, з епохою найінтенсивнішого виготовлення римських золотих масивних медальйонів і свідчить про зв'язки народу Волині з римським світом³⁵.

11. Машівський скарб (с. Машів Володимир-Волинського р-ну Волинської обл.).

У 1869 р. тут знайшли мідну посудину (казанок) з трьома зливками зо-лота та золотою монетою Марка Аврелія. Знахідка належить до

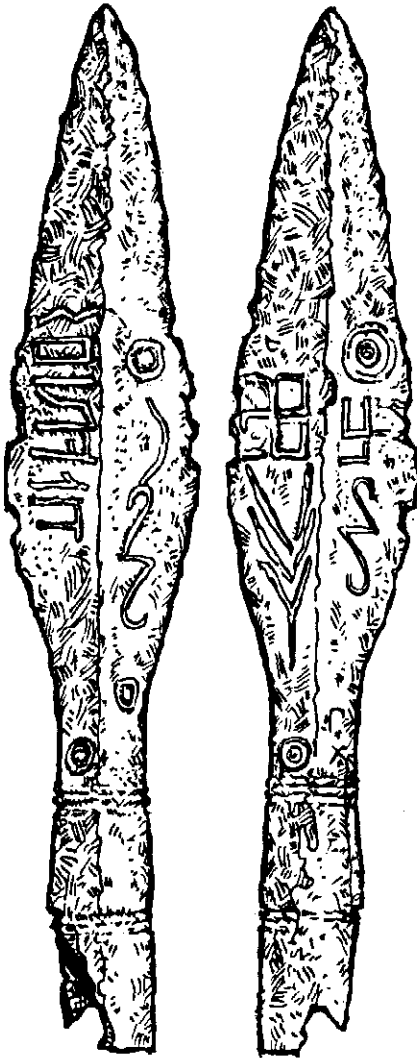

Рис. 7. Наконечник списа з Сушичного.

Цікаву картину демонструє накладання на карту знайдених скарбів і римських монет. Виявилося, що найбільші скарби, такі як Ласківський, Бороцицький, Бранівський, Верхівнянський медальйон та інші, знайдені в гущі знахідок римських монет, які, у свою чергу, складають певні територіальні групи³⁹. У межах Волинської області є три скупчення цих знахідок: район навколо м. Володимира-Волинського, район навколо м. Горохова та район м. Луцька. Серед першого скупчення римських монет знайдено ласківський скарб, римська золота монета з ланцюжком для підвіски (Володимир-Волинський), скарб з Машева з трьома золотими зливками та золотою монетою. У другому скупченні розміщений Бранівський та Бороцицький скарби, золотий римський солід (Красів), скарб з Жабче з великою кількістю римських срібних монет.

У регіоні м. Луцька виявлено скарб римських монет (Ківерці) та золота римська монета (Вигаданка). Нагадаємо також, що качинський скарб і сушичнівський наконечник списа з рунічними написами розміщені на відстані 6 км один від одного. Серед інтенсивного скупчення римських монет та їх скарбів, які теж складають окрему територіальну групу, виявлено і верхівнянський медальйон.

пізньоримського часу, але речі були закопані, очевидно як і більшість описаних скарбів, наприкінці цього періоду³⁶.

Отже, усі зазначені вище специфічні пам'ятки датуються в межах останньої чверті IV — першої чверті V ст. Зважаючи на те, що всі вони належать до однієї епохи і більш-менш синхронні, а також на те, що більшість з них були свідомо зариті в землю, можна зробити висновок, що до цього спонукала власників скарбів якась неординарна тривожна подія, що сталася в межах означеного часу. В. В. Короткін вважає, що це сталося в часи вторгнення гунів у Східну Європу, близько 375 р. або у наступні роки гунського панування³⁷. Я. Тейрал висловив припущення, що це трапилось в середині 420 р., коли ті ж гунни почали пересуватися на Середній Дунай, зачіпаючи населення тамтешніх земель³⁸. Мабуть треба погодитися з Я. Тейралом у визначенні дати зариття скарбів, оскільки, як показують археологічні дослідження, до кінця IV ст. на Волині існують археологічні пам'ятки готів — поселення та могильники, що свідчить про стабільність у житті їх мешканців. Мотиви ж цих дій готів на початку V ст. мабуть були іншими, про що йтиметься нижче.

Картографія вищеописаних археологічних пам'яток показує, що ті з них, які мають конкретну географічну прив'язку, розміщені на території історичної Волині, у межах сьогodнішніх Волинської, Рівненської та Житомирської областей, або ширше — у північній смузі Лісостепової частини Правобережної України (рис. 8).

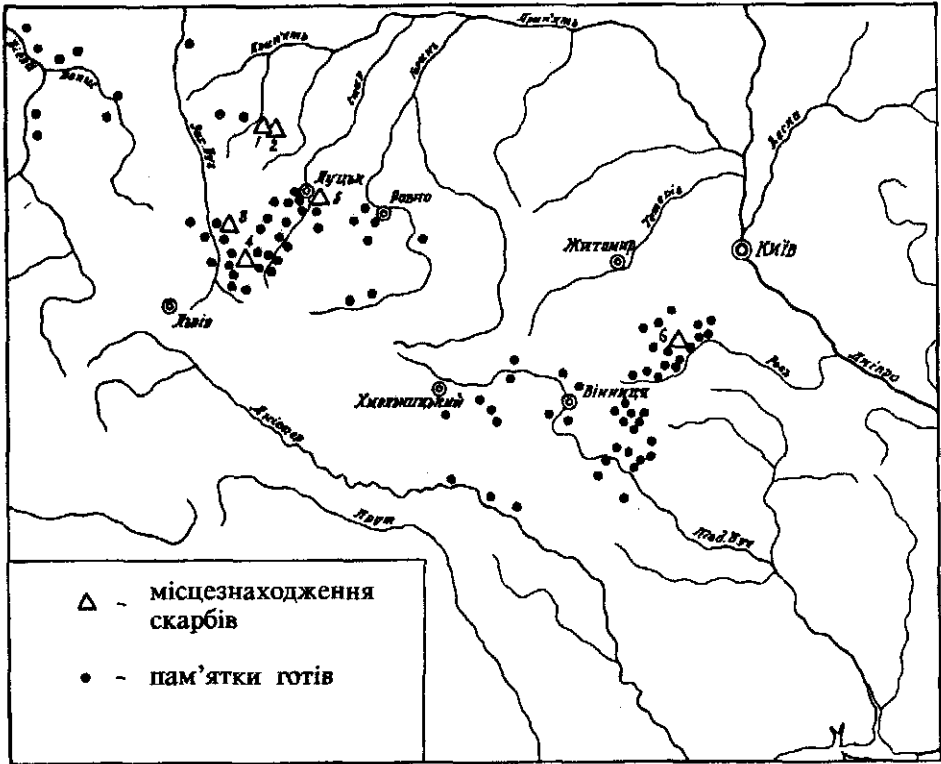

Рис. 8. Картохема скарбів та пам'яток вельбарської культури на Волині: 1 — Качино. 2 — Сушично. 3 — Ласки. 4 — Брани-Борочичі. 5 — Вигаданка. 6 — Верхівня.

Скупчення римських монет та їх скарбів на території Житомирської області зосереджені у верхів'ях Тетерева, Гнилоп'яті (район м. Бердичева — 13 пунктів) та Случі (район м. Новограда-Волинського — 6 пунктів). Що стосується Рівненської області, то римські монети тут розміщені більш-менш рівномірно у південних районах краю — верхів'ях Случі, Горині та Стиру.

На наш погляд, таке територіальне розташування римських монет, великих скарбів IV—V ст. не випадкове. Воно відображає, ймовірно, поселенську структуру людських суспільств, що заселяли Волинь у цей період її історії, фіксує регіони найінтенсивнішого заселення. Можна припустити, що зазначені вище, відділені один від одного райони скупчень римських імпортив, які, в основному, збігаються із скупченнями поселень (рис. 8), відомих на цей час, означають певне соціальне об'єднання людей — можливо плем'я.

Що складає специфіку описаних вище скарбів Волині рубежу IV—V ст.? У першу чергу — наявність великої кількості надзвичайно дорогих і престижних для цього часу предметів з дорогоцінних металів: прикрас, грошей, посуду, кіньської упряжі, виготовлені у Римській імперії чи її провінціях або ж наслідували римські зразки. Найбільш цінними і престижними в цих скарбах були золоті медальйони. Вони призначалися для дарунків як знаки пошани від самого імператора або виготовлялися у зв'язку з визначними подіями в історії Риму, як правило, перемогами над небезпечним ворогом⁴⁰. Медальйони, великі і малі, роздавалися вищим військовим чинам, видатним цивільним особам. Вони вручалися також в особливих випадках окремим вождям варварських племен, які займали суміжні з імперією території, були союзниками імперії і визнавали верховну владу імператора. Такі медальйони визнавалися варварськими королями за своєрідні символи влади, підтвердженої самим імператором⁴¹.

Виготовлення золотих медальйонів розпочалося за часів імператора Авгу-

ста. У Римі вони називалися «Multipla». Метою випуску медальйонів було уславлення діянь чи перемог того чи іншого імператора. Найбільша кількість золотих медальйонів відома з часів правління синів Костянтина Великого — Костянтина II, Константа та Констанція II, а один з найпізніших, пов'язаних з Західною Римською імперією, був випущений при імператорі Валентиніані III (425—445)⁴².

Медальйони були тісно пов'язані з грошовим обігом в імперії і своєю масою орієнтувалися на певну кількість одиниць і вагу обігової монети — як правило, золотого соліда. Знайдені на Волині медальйони становлять суму від 3 (Ласки) до 20 (Верхівня) солідів.

Основна кількість медальйонів виявлена на території Волині, Південної Польщі, Румунії та Угорщини. Саме ці землі були плацдармом варварських племен, в основному германських та сарматів, для вторгнення в межі Римської імперії. В умовах наростаючого тиску з боку варварів, Рим, на думку ряду дослідників, вдавався не лише до військової відсічі, а часто і до підкупу окремих вождів, виплати данини, присвоєння почесних титулів, нагороди особливими відзнаками, серед яких були і золоті медальйони.

Практика підкупу чи винагороди залишалася і в пізніші часи у ранньому середньовіччі. З історичних джерел, зокрема, свідчень франкського історика єпископа Григорія Турського (540—594) відомо, що візантійський імператор подарував королю Хільперіку, який правив у 561—584 рр., серед інших речей, великі золоті медальйони⁴².

Що стосується предметів кінської упряжі, які були у ласківському та качинському скарбах, жіночих прикрас, та їх зв'язку з територією Середнього Подунав'я про це ми вже згадували вище.

Набір жіночих прикрас, який складався з пари довгих двоплатівчастих фібул і великої пряжки, як у Качині, склався, на думку О. К. Амброза, у початковому періоді епохи переселення народів і був особливо популярним у V ст. У VI ст. він зберігався у готів Криму, Італії, Іспанії⁴⁴. Дослідниками виділено цілу групу знахідок під назвою «скарби типу Качина — Кошована», в яких співіснують багаті набори жіночих прикрас та кінської упряжі, виготовлені в пунсонній техніці. Їх володарями, на думку Я. Тейрала, були різноплемінні варвари, які розбагатіли на римській військовій службі⁴⁵.

Роль римських золотих та срібних монет, які часто супроводжували в скарбах згадані вище коштовності, як критерію багатства у варварському суспільстві римського часу, загальновідома⁴⁶.

Для визначення етнічного та соціального складу власників багатих скарбів римських монет рубежу IV—V ст., знайдених на Волині, вдаємося до результатів археологічних досліджень цього регіону.

Археологічна карта Волині в римський час, особливо в період III—IV ст., загалом відтворена, на наш погляд, задовільно і в найближчі десятиліття може змінитися хіба що в кількісному, але не в якісному відношенні.

Археологічні дослідження, проведені в другій половині нашого століття, а особливо в 80-ті роки, показали, що територія Волині від Західного Бугу до Горині та Случі, у межах Волинської, Рівненської, північної частини Хмельницької областей, була заселена в цей період носіями пам'яток вельбарської культури⁴⁷ (рис. 8). Ці пам'ятки з'явилися тут у сформованому вигляді і репрезентовані поселеннями та могильниками. До найбільш повно вивчених і відомих пам'яток вельбарської культури належать могильники в Дитиничах, Любомлі, Баєві, поселення в Лепесівці, Боратині, Загаях-II, Линеві, Пражеві та ін.⁴⁸

У даний час у дослідників, як вітчизняних так і зарубіжних, не викликає сумніву зв'язок носіїв вельбарських пам'яток з східногерманськими племенами, основу яких склали готи. Матеріальна культура Волині цих часів має ряд спільних рис з готськими пам'ятками північних та східних регіонів Польщі I—III ст., хоча відзначається і рядом особливостей, викликаних впливом місцевого культурного середовища, іншим напрямком культурних та економічних зв'язків. До таких особливостей належать: відсутність курганних поховань, наявність серед керамічного комплексу гончарної кераміки провінційно-римського типу, дещо інший характер металевих частин одягу,

наявність помітної кількості елементів матеріальної культури пшеворських племен⁴⁹.

Найраніші пам'ятки вельбарської культури датуються на Волині останньою чвертю II ст., а найпізніші — кінцем IV ст. Весь цей час культура проіснувала на даній території практично у незмінному вигляді. Новим елементом, який з'явився у другій половині III ст., була гончарна кераміка черняхівського типу. Її кількість на різних пам'ятках становить від 3 до 60%. Така різниця в кількості цієї кераміки на поряд розташованих пам'ятках пояснюється, очевидно, рівнем розвитку общини, що мешкала на них, контактами з черняхівським середовищем. На території Південної та Східної Волині, у зонах особливо жвавих контактів з носіями черняхівської культури готи мали змішану вельбарсько-черняхівську культуру. Її репрезентують пам'ятки у Лепесівці, Пражеві, Ягнятині, Слобідці, які датуються від середини III до кінця IV ст. В інших регіонах Лісостепу вельбарські пам'ятки розміщені серед черняхівських старожитностей (Велика Слобідка у Середньому Подністров'ї, Глеваха, Циблі у Середньому Подніпров'ї) або входять до них як один з компонентів. Вони теж датуються III—IV ст. З цього можна зробити висновок, що, пройшовши наприкінці II ст. на Віслі у Західний Буг, готи спочатку зайняли Західну Волинь і Південне Побужжя. Після тривалої зупинки, освоївши ці землі, готи просуваються в інші регіони сучасної території України, дійшовши однією групою до Азовського узбережжя через Середнє Подніпров'я, а іншою — через Середнє Подністров'я і Молдавію, — у Подунав'я⁴⁹. Це дає підстави припустити, що саме на Волині відбувся описаний Йорданом розподіл готського народу на дві великі частини — остроготів, ядро яких становило плем'я грейтунгів, очолюваних Амалами, та вестготів, основу яких складало плем'я тервінгів, очолюване Балтами⁵¹.

До появи готів на Волині і Подністров'ї мешкали носії пам'яток зубрицької культури, що належали до західного відгалуження венедського слов'янського масиву. Усі волинські пам'ятки раптово припинили своє існування в останній чверті II ст. і змінилися поселеннями вельбарської культури. Матеріали зубрицької та вельбарської культур, які є в нашому розпорядженні, не свідчать про будь-які контакти між їх носіями. На Волині немає зубрицьких поселень, які б існували довше ніж до II ст. Тут немає також вельбарських старожитностей, які б датувалися раніше останньої чверті II ст.

Отже, археологічні матеріали свідчать про відсутність безпосередніх контактів між слов'янами та германцями в цьому регіоні, повну зміну на Волині слов'янського населення германською людністю. Для прикладу назвемо добре досліджені поселення в Боратині, Загаях-II, Линеві, де культурні відклади слов'ян перекриті культурним шаром поселення вельбарців. Показовою в цьому відношенні є ситуація в одному з найбільших скупчень пам'яток обох культур — Луцькому районі. Тут, вздовж річки Черногузки і на Стиру було близько десяти поселень венедів. Усі вони припинили своє існування наприкінці II ст. Натомість з'явилося понад десяток поселень вельбарської культури, два могильники та одне окреме поховання — очевидно залишки ще одного могильника. Причому, в більшості вельбарські селища розташовані на місцях, де раніше функціонували поселення зубрицької культури.

Добрі кліматичні умови, багаті родючі землі, обширні лісові масиви, наявність великої кількості річок та озер, які разом створювали чудову базу для господарської діяльності, нарешті панівне становище серед оточуючого корінного населення сприяли високому і стабільному зростанню народонаселення, розквіту готських племен, накопиченню племінною верхівкою багатств. Останньому сприяли, мабуть, також численні грабіжницькі війни на кордонах з Римською імперією.

Поселення вельбарської культури розташовані на Волині, як показує картографування, окремими територіальними групами, кожне з яких об'єднувало якусь соціальну одиницю, очевидно, плем'я. Найбільш чіткими і помітними є скупчення селищ на території сьогоднішніх Володимиро-Волинського, Луцького районів, у верхів'ях Стиру та Горині (Горохівщина). найчастіше одна така група займає басейн невеликої річки або озера. Так, останнім часом велика група вельбарських пам'яток, залишених, очевидно, ок-

ремою племінною групою, виявлена в районі Хрінниківського водосховища. Їх особливістю є наявність значної кількості черняхівських елементів.

Поселення були невеликими. Вони нараховували 3—5 садиб з господарськими приміщеннями поряд. Для прикладу наведемо короткий опис одного з повністю досліджених поселень у Луцькому кущі поблизу с. Городок. Довжина поселення складала 130, ширина 30 м. На цій ділянці, яку становила рівна площа тераси, розміщалися три окремі двори-господарства, кожне з яких огорожувалося плотом⁵². Відстань між ними становила 20—30 м. Площа кожного двору — 400—500 м². До його складу входило від 2 до 6 господарських споруд та 3—7 ям-погребів. Причому, чим більша площа двору, тим більша кількість господарських об'єктів.

Аналіз археологічного матеріалу, виявленого в кожній із садиб, показує, що їх мешканці, крім основних занять — землеробства та тваринництва, спеціалізувалися на певних видах ремесел — ткацтві, кісткорізній справі, металообробці та ювелірній справі.

Отже, на поселенні мешкало три окремі сім'ї з власними будівлями, які складали житлово-господарський комплекс. Кожна сім'я вела самостійно господарську діяльність і розпоряджалася її результатами.

Виходячи з величини поселення, кількості житлових будівель, розміщених на ньому, тісних господарських зв'язків між окремими сім'ями, що ілюструє диференціація ремісничої діяльності, можна припустити, що тут жила одна патріархальна родина, яка складалася з кількох окремих і самостійних у господарській діяльності сімей, але вже з помітною майновою диференціацією. Аналогічна структура простежується і на інших вельбарських поселеннях Волині. Так, на пам'ятці Загаї-II, дослідженій повністю, на площі 2 тис. м² виявлено чотири житлово-господарські комплекси, розміщені на рівних терасах схилу на відстані 15—30 м один від одного⁵³. На поселенні у Линеві, також повністю розкопаному, на першій фазі його існування було два двори. Один з них об'єднував чотири житла, а другий складався з одного житла. У другій фазі тут було побудоване велике наземне житло площею 80 м² та напівземлянка. Дві групи жител, що належали двом патріархальним родинам, розділеним значним простором, виявлено на поселенні у Боратині⁵⁴.

На підставі наведених даних можна дійти висновку, що вельбарське населення мешкало на Волині в основному патріархальними родинами, кожна з яких займала окреме навеличке поселення. Іноді на селищі жило дві, а можливо і більше патріархальних родин, які склалися з двох — чотирьох малих сімей повністю самостійних у господарській діяльності. Кожна з таких родин була, мабуть, економічно замкненою одиницею, що вела натуральне господарство.

Враховавши загальноприйнятую вченими для давніх суспільств кількість членів однієї сім'ї (5 чоловік) отримуємо приблизний кількісний склад усієї патріархальної родини. Вона налічувала 12—25 осіб.

Поки що не вдається чітко простежити за археологічними даними наступну за рівнем соціальну одиницю вельбарського суспільства — рід. Можливо, він складався з кількох патріархальних родин, які займали кілька поселень, розташованих поруч. Така картина простежена, наприклад, у Линеві, де на сонячних схилах одного урочища, що тягнеться вздовж річки на кілька кілометрів, на відстані 0,5—1 км виявлено три синхронні поселення вельбарців.

З великою впевненістю можна стверджувати, що простір у межах басейну якоїсь річки або навколо озера займало ширше соціальне об'єднання ніж рід, очевидно, плем'я. Судячи за кількістю поселень, виявлених у басейні р. Черногузки, до складу такого об'єднання входило 18 — 25 патріархальних родин і воно налічувало від кількох сотень до тисячі осіб.

Таким чином, описані вище скарби рубежу IV—V ст. були знайдені на території, яку займали германські племена готів, що мешкали тут з останньої чверті II ст. До часу зариття скарбів вони вважали цю землю вже своєю батьківщиною і не мали наміру її залишати. Інакше, при виникненні

небезпеки, готи воліли б за краще втекти з неї разом з багатством, а не заривати його.

Звідси випливає, що власниками найбільших скарбів Європи — Ласківського, Борочицького, Бранівського, Качинського та інших скупчень коштовностей були готи. Цілком зрозуміло, що зосередити скарб такої великої вартості в одних руках було під силу лише людині з високим соціальним статусом — військовому чи племінному ватажку або іншому представнику пануючої верхівки — людині, яка неодноразово побувала у Подунав'ї. Чи були в готському суспільстві такі люди? Певні висновки про рівень соціального устрою готів, крім археологічних джерел, можна зробити на підставі писемних даних⁵⁵. Їх аналіз показує, що основну масу готів складали вільні общинники (freis), які мешкали у селах (поселеннях — weihhs). Вони брали участь у народних зборах і військових походах. У суспільстві було поширене патріархальне рабство. Раби були важливою часткою майна готів і займали чільне місце у військовій здобичі. Але серед вільних общинників античні джерела відрізняють простий народ і знатних людей. Із числа знаті обиралися королі, керівники військових загонів, послі. Знатні люди були заложниками у переговорах. Проте в окремих прошарок знать ще не виділилася⁵⁶. Існування майнової нерівності в готському суспільстві підтверджується лексичними джерелами. У біблій Вульффілі готськими термінами виражені, як зазначає А. Р. Корсунський, такі поняття, як «найманий робітник», «бідняк», «просити милостиню», «борг-боржник», «відсотки», «заклад», «кредитор». Це значить, що у готів уже були бідні общинники, які позичали гроші, продукти і майно, а також багаті, які їх кредитували під певні проценти, тобто були боржники і кредитори. Відомо з біблій Вульффілі і ряд понять, пов'язаних з розвинутою приватною власністю: «краща», «власність», «злодій».

Майнове благополуччя, добробут були адекватними соціальній значущості гота. Ряд писемних даних свідчить, що незаможники розглядалися як люди, які не можуть відігравати будь-яку важливу роль у громадському житті. Але ще у V ст. рядові вільні готи брали участь у народних зборах, складали основний контингент готського війська, були носіями норм права⁵⁷. Це значить, що майнова диференціація у готів у IV ст. не була значною. Такий стан речей підтверджується і даними археології, про що йшлося вище. Готи мали яскраво виражений племінний устрій. Кожне плем'я мало свої святині і священнослужителів. Писемні джерела часто згадують готських племінних старшин. У готській біблій є слова «король», «вождь», «старійшина»⁵⁸. Очевидно, саме вони очолювали племена. Античні автори називають вождів готських племен королями. Проте, як зауважує А. Р. Корсунський, до однієї особи античні автори застосовують різні терміни, що може свідчити про відсутність чіткого розмежування між різними органами управління у суспільстві. В одних племенах ще могла зберігатися влада старійшин, а в інших уже утвердилася влада короля⁵⁹. На думку ряду істориків, готські королі могли лише радити, а реальна влада у суспільстві належала племінній раді і раді племінного союзу. У походах, у період війни військовий вождь чи король мав, очевидно, більше прав. Античні автори вирізняють серед воїнів народне ополчення і особливі зағони, які входили в особисту охорону королів та вождів, належали до дому вождя, отримували від нього зброю і коня, а також частину військової здобичі⁶⁰.

Саме війна, військові походи були важливим джерелом накопичення багатств вождів та королів. Прагнення до наживи, нагромадження у своїх руках найбільшої кількості коштовностей, які підвищували соціальний статус, штовхало готських ватажків і рядових общинників до війни, грабунків, найманства. римська адміністрація скористалася з цього і вербувала готів у свою армію, підкупом та винагородами легко перетягувала на свій бік цілі зағони на чолі з військовими ватажками та племінними королями⁶¹.

Таким чином, значні скарби, знайдені на Волині, треба розглядати як такі, що належали тим королям чи військовим вождям, які ходили з цих земель на рубежі імперії і вступали у безпосередні військові чи дипломатичні стосунки з Римом. Судячи за наявністю тут порівняно великої кількості золотих

медальйонів, які були найбільшою відзнакою Риму за військову доблесть чи інші заслуги, готи з Волині у другій половині IV — на початку V ст. відігравали важливу роль у військових подіях у Подунав'ї.

З приводу ласківського скарбу, де, крім інших коштовностей, було аж сім золотих медальйонів, М. Ю. Брайчевський зазначає, що його схоронила особа, яка відігравала в той час якусь видатну роль у Дунайських провінціях⁶², мабуть талановитий вождь і воєначальник. Але джерелом нагромадження скарбів була не лише військова платня та відзнака за службу, а в більшості випадків, мабуть, грабунок, військова здобич, захоплена в бойових діях під час походу. Відомо, що кожне римське місто чи укріплення мало державний скарб у вигляді срібних та золотих монет, виробів з дорогоцінних металів тощо. При розгромі таких міст ці речі також у вигляді контрибуції, викупу чи прямого грабунку, могли потрапити до варварських вождів і воїнів.

Судячи за розташуванням золотих медальйонів серед скупчень знахідок римських монет, що збігаються зі скупченнями археологічних пам'яток (поселень, могильників), які всі разом виділяються у певні географічні райони, а також виходячи з того, що такі медальйони, найвірогідніше, належали визначним військовим вождям, можна припустити, що на Волині в IV ст., лише в межах сьогоденішньої Волинської області, було принаймні 3—4 племені чи племінних об'єднань готів, які, на чолі з визначними вождями брали участь у походах на Дунай і поверталися з великою здобиччю. Одне з них займало регіон у межах сьогоденішнього Володимиро-Волинського району (Ласківський скарб) (басейн р. Луги), друге — в межах Горохівського району (Борочицький, Бранівський скарби) (басейн Верхньої течії Стиру та його рівних приток), третє — в басейні р. Турій — між м. Ковелем та Камінь-Каширський (Качинський скарб, Сушичне).

Ще одне територіальне об'єднання готів виділяється в басейні р. Черногузки. Серед скупчення римських монет та поселень, як зазначалося вище, знайдений і Верхівнянський медальйон. Очевидно, верхів'я р. Роставичі теж займало окреме племінне об'єднання готів, що формувало військові загони для походу в Подунав'я.

Порівняно велика кількість скарбів зарита в землю приблизно в один і той же період, на початку V ст. і не підібрана власником, що свідчить про якусь надзвичайно драматичну ситуацію, що склалася для готів Волині в цей час. Хто міг її створити? Ворогами готів з другої половини IV ст. на території України були гуни і слов'яни. Але гуни діяли, в більшості, у степовій частині України і становили загрозу для готів, що займали землі Північного Причорномор'я, можливо, Подніпров'я. Вірогідніше пов'язати події на Волині з війною, що розпочалася між слов'янами та готами в останній чверті IV ст. і знайшла відображення в історії готів, описаній Йорданом в його праці «Готика». Ця війна, яка спочатку, як пише Йордан, проходила з перемінним успіхом, закінчилася поразкою слов'ян. Слов'янського вождя Божа і його соратників було розп'ято, за римським звичаєм, як рабів — на хресті⁶³. Але судячи за подальшим ходом історичного процесу, це не був остаточний результат війни. У V ст. слов'яни заселяють всю територію Правобережної України, а готські поселення зникають. Нам вже доводилося висловити припущення, що організатором цієї війни з боку слов'ян могло бути слов'янське міжплеменне об'єднання, сконцентроване у Подністров'ї, від його верхів'їв до Буковини. Це єдиний на території України регіон, дуже щільно заселений слов'янами, творцями своєрідної групи черняхівської культури, де протягом III—IV ст. не відзначено безпосередніх впливів германців. В умовах і у ході війни це об'єднання могло перерости у військовий політичний, міжплеменний союз, відомий з писемних джерел під назвою дулібського — перше і найбільш раннє політичне, протодержавне об'єднання слов'ян⁶⁴. Воно концентрувалося, на думку дослідників, саме на території Подністров'я та Волині⁶⁵.

Якщо це так, то готи Волині, що межували з Подністровськими слов'янами, на чолі зі своїми військовими ватажками не могли не брати участі у подіях, в результаті яких багатьом воїнам не судилося повернутися до своїх домівок, а решті — назавжди залишити добре обжиті протягом понад двох століть землі, поступившись ними корінному люду — слов'янським дулібам.

Примітки

- ¹ Де Витте Е. И. Археологическая находка в с. Ласков Владимиро-Волынского уезда в 1910 г. // Чтения в обществе Нестора-летописца. — К., 1900. — Вып. 2; Шугаевский В. А. Клад римских золотых медальонов и серебряных бытовых предметов эпохи переселения народов, найденный на Вольны в 1610 г. // НА ІА НАН України. — Ф. 2, № 147; Брайчевський М. Ю. Археологічні свідчення участі східних слов'ян у політичних подіях римської історії III—IV ст. // Археологія. — Т. III. — 1953. — С. 45, 46; Тиханова М. А. Ласковский клад // СА. — 1960. — № 1. — С. 195—204; Тиханова М. А. Борочицкий клад // СА. — 1956. — Вып. XXV. — С. 301—317; Кухаренко М. Ю. О качинской находке в V в. // Древности эпохи великого переселения народов V—VI вв. — М., 1982. — С. 234, 244.
- ² Брайчевський М. Ю. Римська монета на території України. — К., 1959; Кропоткин В. В. Клады римских монет на территории СССР. — М., 1961.
- ³ Гарбуз Б. Б. Золотый медальон з с. Верхівні (Ружинський район) // Археологія. — 1993. — № 1. — С. 71—78.
- ⁴ Брайчевський М. Ю. Римська монета... — С. 4, 26, 62—78.
- ⁵ Тиханова М. А. Борочицкий клад. — С. 315—317.
- ⁶ Кухаренко Ю. В. О качинской находке... — С. 243.
- ⁷ Тиханова М. А. Ласковский клад. — С. 198—200.
- ⁸ Там же. — С. 200—203.
- ⁹ Там же. — С. 203.
- ¹⁰ Шугаевский В. А. Указ. соч. — С. 53, 54; Брайчевський М. Ю. Римська монета... — С. 78; Тиханова М. А. Борочицкий клад. — С. 302—305.
- ¹¹ Тиханова М. А. Борочицкий клад. — С. 303, 304.
- ¹² Фенін О. В. Знахідки римських монет у Прикарпатті // Археологія. — 1951. — Т. V. — С. 100.
- ¹³ Тиханова М. А. Борочицкий клад. — С. 305.
- ¹⁴ Там же.
- ¹⁵ Там же.
- ¹⁶ Цицилик В. М. Населення Верхнього Подністров'я перших століть нашої ери. — К., 1975. — Рис. 48, 4, 6.
- ¹⁷ Тиханова М. А. Борочицкий клад. — С. 307—309.
- ¹⁸ Там же. — С. 310, 311.
- ¹⁹ Там же. — С. 312—314.
- ²⁰ Фенін О. В. Знахідки римських монет...
- ²¹ Брайчевський М. Ю. Римська монета... — С. 52.
- ²² Придик Е. М. Неизданный золотой медальон Константина Великого в Государственном Эрмитаже // Доклады АН СССР. — 1930. — № 1. — С. 11—17; Брайчевський М. Ю. Римська монета... — С. 62; Кропоткин В. В. Клады римских монет... — С. 59.
- ²³ Кропоткин В. В. Клады римских монет... — С. 59; Бабич В. М. Уникальный золотой медальон Констанция II и свидетельства Аммиана Марцелина // Нумизматика в Эрмитаже. — Л., 1987. — С. 24—26; Гарбуз Б. Б. Вказ. праця. — С. 76.
- ²⁴ Брайчевський М. Ю. Римська монета... — С. 52.
- ²⁵ Гарбуз Б. Б. Вказ. праця. — С. 72.
- ²⁶ Там же. — С. 76.
- ²⁷ Петров В. П., Калішук А. П. Скарб срібних речей з с. Качин Волинської обл. // ДМАПВ. — 1964. — Вып. 5. — С. 88—93; Кухаренко Ю. В. О качинской находке... — С. 234—243.
- ²⁸ Кухаренко Ю. В. О качинской находке... — С. 234—243.
- ²⁹ Там же. — С. 238.
- ³⁰ Там же.
- ³¹ Амброз А. К. Фибулы Юга Европейской части СССР II в. до н. э.— IV в. н. э. // САИ. — 1966. — Вып. Д1—30. — С. 87. — Рис. 5, 4.
- ³² Кухаренко Ю. В. О качинской находке... — С. 240.
- ³³ Tejral J. Mahren im 5 Jahrhundert. — Praha, 1973. — S. 13, 14, 16—18, Abb. 10.
- ³⁴ Шугаевский В. А. Указ. соч. — С. 44.
- ³⁵ Антоневиц А. Археологическая карта Волынской губернии... — С. 57.

- ³⁶ Там же.— С. 60.
- ³⁷ Крпотикин В. В. Лукашевский клад бронзовых римских монет IV в. // Нумизматика и эпиграфика.— М., 1960.— С. 215.
- ³⁸ Tejral J. Op. cit.— С. 13, 14.
- ³⁹ Брайчевський М. Ю. Римська монета...— Карта 2.— С. 125.
- ⁴⁰ Шугасевский В. А. Указ. соч.— С. 35—40; Зограф А. Н. Античные монеты // МИА.— М.— Л., 1951.— № 16.— С. 103.
- ⁴¹ Шугасевский В. А. Указ. соч.— С. 35—40.
- ⁴² Гарбуз Б. Б. Вказ. праця.— С. 73.
- ⁴³ Брайчевський М. Ю. Римська монета...— С. 53.
- ⁴⁴ Кухаренко Ю. В. О качинской находке...— С. 243.
- ⁴⁵ Tejral J. Op. cit.— С. 13, 14.
- ⁴⁶ Брайчевський М. Ю. Римська монета...— С. 72—78.
- ⁴⁷ Смішко М. Ю., Свешиников І. К. Могильник III—IV ст. н. е. с. Дитиничі Ровенської області // МДАПВ.— 1961.— Вип. 3.— С. 83—114; Кухаренко Ю. В. Могильник Брест-Тришино.— М., 1980.— С. 126; Козак Д. Н. Етнокультурна історія Волині — (I ст. до н. е.— IV ст. н. е.) — К., 1991.— С. 70—174; Козак Д. Н. Пам'ятки давньої історії Волині біля с. Линів // Рятівна археологічна служба.— Київ — Луцьк — Львів, 1994.
- ⁴⁸ Козак Д. Н. Етнокультурна історія...— С. 70—72.
- ⁴⁹ Там же.— С. 101—103.
- ⁵⁰ Козак Д. Н. Взаємовідносини слов'ян і германців на території України в першій половині I тис. н. е. // Археологія.— 1993.— № 1.— С. 24—34.
- ⁵¹ Там же.— С. 28, 29.
- ⁵² Козак Д. Н., Івановський В. І. Поселення вельбарської культури біля с. Городок на Волині та деякі аспекти соціального устрою готів (в друку).
- ⁵³ Козак Д. Н. Етнокультурна історія...— С. 52.
- ⁵⁴ Там же.— С. 51.
- ⁵⁵ Корсунский А. Р. О социальном строе вестготов в IV в. // ВДИ.— 1965.— 3.— С. 54—71.
- ⁵⁶ Там же.— С. 62, 63.
- ⁵⁷ Там же.— С. 63.
- ⁵⁸ Там же.— С. 64—66.
- ⁵⁹ Там же.— С. 67, 68.
- ⁶⁰ Там же.— С. 67.
- ⁶¹ Там же.— С. 62.
- ⁶² Брайчевський М. Ю. Римська монета...— С. 78; Брайчевський М. Ю. Археологічні свідчення про участь східних слов'ян у політичних подіях римської історії III—IV ст. // Археологія.— 1953.— Т. VIII.— С. 54.
- ⁶³ Йордан. О происхождении и деяниях гот.— М., 1960.— С. 247.
- ⁶⁴ Козак Д. Н. Взаємовідносини слов'ян і германців...— С. 30—35.
- ⁶⁵ Баран В. Д. Ранні слов'яни між Дністром і Прип'яттю.— К., 1972.— С. 130—137; Седов В. В. Восточные славяне в VI—XIII вв.— М., 1982.— С. 90—94.

Д. Н. Козак

КУЛЬТУРНО-ИСТОРИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ КЛАДОВ ВОЛЫНИ РУБЕЖА IV—V ВВ.

В статье суммируются данные о кладах типа Ласково — Качино, содержащих большое количество римских вещей из драгоценных металлов, золотые медальоны римских императоров и римские монеты. Эти клады датируются в рамках последней четверти IV — первой четверти V вв., а были зарыты, по мнению автора, в начале V в.

Установлено, что все известные клады, содержащие золотые медальоны, найдены в среде скопления находок римских монет и поселений вельбарской культуры. Эти скопления составляют определенные территориальные группы, которые оставили отдельные вельбарские племена.

Как известно, золотыми медальонами награждались высшие военные и граждан-

ские чины за особые заслуги перед Империей, а также отдельные вожди варварских племен, отличившихся на службе Риму. Исходя из археологического изучения Волыни, которое показало, что здесь, с конца II до рубежа IV—V вв. присутствуют лишь памятники вельбарской культуры, автор утверждает, что рассматриваемые клады принадлежали германскому населению — готам. Является очевидным, что сосредоточить клад такой огромной стоимости как Ласковский или Борочницкий было под силу только человеку с высоким социальным статусом — военному племенному вождю, который неоднократно побывал в Подунавье, на границах с империей. По письменным источникам известно, что такие вожди и «короли» были в готском обществе.

Жажда наживы, стремление к нагромождению в своих руках большого количества драгоценностей, поднимающих социальный статус, толкало готских вождей и рядовых общинников к войне, грабежу, наемничеству.

Исходя из наличия на Волыни большого количества золотых медальонов, которые были наивысшим отличием Рима за военную доблесть, можно утверждать, что готы этих земель играли важную роль в военных событиях Подунавья конца IV — начала V вв. не исключено также, что какая-то часть золотых медальонов могла попасть к военным предводителям готов в результате грабежа или контрибуции.

Археологические данные позволяют утверждать, что в границах только сегодняшней Волынской области было 3—4 племени или племенных объединения во главе с выдающимися вождями, потенциальными обладателями кладов, принимавшими участие в походах на Дунай и возвращавшимися с большой военной добычей.

Автор предполагает, что причиной зарытия таких больших сокровищ послужили экстраординарные для готов события — война со славянскими племенами, в первую очередь Поднестровья, возглавляемых дулебами.

D. N. Kozak

CULTURAL-HISTORIC INTERPRETATION OF BURIED TREASURES IN VOLYN ON THE BORDER-LINE OF THE 4TH-5TH CENT.

The author summarizes data on buried treasures like those from Laskovo-Kachino which contain many Roman things made of noble metals, golden medallions of Roman emperors and Roman coin. Those treasures are dated the last quarter of the 4th cent. and the first quarter of the 5th cent. A. D. In the author's opinion they were hidden at the treasures known which contain golden medallions were found in places of accumulation of Roman coin findings and in settlements of Velbarian culture. The accumulations compose definite territorial groups which were remained by certain Velbarian tribes.

As known, golden medallions were given to higher military and civil officials for their particular merits for the Empire and to certain chiefs of Barbarian tribes who distinguished themselves in actions for Rome. The archaeological studies of Volyn have shown that from the end of the 2nd cent. till the beginning of the 4th-5th cent. Velbarian culture prevailed there, which is confirmed by the relics found. Basing on this fact the author insists that the treasures in question belonged to German population, namely, to the Goths. It is obvious that so highly valuable treasure as that from Laskovo or from Borochitsy might be concentrated in hands of only a high-rank official: a military tribal chief who many times visited the Danube territories on the borders with the Empire. Written sources show that such chiefs and «kings» were in the Gothic society. A thirst for easy money, striving for concentration of high amounts of treasures in their hands, which made their social status higher, impelled Gothic chiefs and common men to war, robbery and pillage.

Taking into account high quantities of golden medallions in Volyn (those medallions were the highest awards for military deeds given in Rome), we may state that the Goths inhabiting those territories played rather important part in military actions at the Danube banks in the late 4th and early 5th cent. It is quite possible that certain part of golden medallions might come to military chiefs of the Goths as a result of robbery or contribution.

Archaeological findings permit affirming that only within the borders of the present-day Volyn Region there were 3—4 tribes or tribal communities headed by eminent chiefs who participated in campaigns to the Danube and came back with rich military spoils and who in future would possess the hidden treasures.

The author supposes that it were extraordinary events for the Goths, namely, the war with the Slavonic tribes, first of all with those who inhabited the Dniester banks, headed by the dulebes, which impelled the Goths to hide such huge treasures.

Одержано 24.10.94